DE ZUSTERS CLARISSEN IN BOXTEL (1468 – 1717)

J.J.E.M. (Hans) de Visser, Kapucijn (auteur)
Bea Schoenmakers-Hurks (tweede lezer)

Samenvatting
Het zusterklooster wordt voor het eerst vermeld op 20 december 1468 in een schepenoorkonde van Boxtel. Vervolgens bepaalt Hendrik van Ranst, heer van Boxtel, op 14 oktober 1471 dat 'in den huyse genoemt Cronenborch' ten eeuwigen dage zusters van de Derde Orde mogen gaan wonen en krijgt dit klooster de naam 'Sint-Elisabethsdal'. Naast een gebedsleven en gemeenschapsleven verrichten zij ook activiteiten buiten hun klooster. In korte tijd groeit hun aantal van 40 naar 60 kloosterlingen.
Een grote verandering in hun leefpatroon is er in 1513. Dan gaan zij leven naar de leefregel van Sint Clara en worden zij 'Clarissen' genoemd. Voortaan zijn zij een beschouwende Orde en verblijven zij binnen de muren van hun klooster om te bidden en werken.
Tijdens een grote brand in 1540 gaan al hun gebouwen in vlammen op en behouden zij slechts een kippenhok. Daarop volgt nieuwbouw. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog verblijven zij van 1580 tot 1611 binnen de veilige muren van 's-Hertogenbosch. Daarna keren zij naar hun klooster in Boxtel terug. Na de Vrede van Munster leggen de Staten-Generaal hen de verplichting op om geen novicen meer aan te nemen. De opzet van De Haagse Heren is dat de bestaande kloostergemeenschap uitsterft en het kloostercomplex naar hen overgaat. Maar de zusters weten zich nog tot 1717 te handhaven in hun domein. Op uitdrukkelijk bevel van de Staten-Generaal verlaten de zusters hun klooster en Staats-Brabant voorgoed en vestigen zich te Megen, waar zij nu nog wonen.

1. De stichting van het klooster ' Sint-Elisabethsdal '

Onmiddellijk na de oorlog van Karel de Stoute tegen het prinsbisdom Luik (1466 – 1468), waarbij ook Henrick van Ranst junior, Heer van Boxtel, betrokken was, houden hij en verschillende andere Boxtelaren zich onder meer bezig met de huisvesting van de 'zusters van de Derde reguliere Orde van Sint Franciscus' in Boxtel.

1.1. Sint Franciscus van Assisi

Sint Franciscus van Assisi (circa 1182 – 1226) wil op zo'n authentieke, originele en consequente wijze leven naar het voorbeeld van Jezus van Nazareth, dat vele mannen en vrouwen hem hierin zijn gevolgd. Om hen tot een zo getrouw mogelijke navolging van zijn levensstijl te inspireren schrijft de heilige in 1223 een 'leefregel', die door de paus wordt goedgekeurd. Daarin roept Franciscus ieder van zijn volgelingen op om minderbroeder en –zuster te willen zijn. Deze broeders en zusters zijn in twee grote groepen te verdelen: zij, die door het uitspreken van drie geloften zich levenslang geheel voor hun Franciscaans ideaal willen inzetten. Zij zijn de religieuze volgelingen. En daarnaast staan zij, die binnen hun eigen leefpatroon en verantwoordelijkheden in de samenleving het ideaal van Franciscus vorm willen geven. Wij kunnen hen de 'lekennavolgers' noemen. De religieuzen zijn te onderscheiden in drie geledingen ofwel in drie Orden. De eerste Orde zijn de 'Minderbroeders', bestaande uit zowel de Observanten als de Conventuelen en vanaf 1528 de Kapucijnen. De tweede Orde zijn de vrouwelijke religieuzen die zich 'Clarissen' noemen. Zij volgen het voorbeeld van Sint Clara (circa 1193 – 1253), die als slotzuster een beschouwend leven in de geest van Franciscus leidde. En tenslotte zijn er vanaf de vijftiende eeuw binnen de lekennavolgers vele vrouwen en mannen, die de regel van Sint-Franciscus onderhouden, zich actief voor de armen, zieken en gehandicapten inzetten en hun gehele leven in communiteiten leven. Zij worden *tertiarissen* genoemd. Zij combineren hun gebedsleven met zorg voor de hulpbehoevende medemens.

1.2. Zusters Tertiarissen

In ons geval willen rond 1468 sommige vrouwen zich in Boxtel naar het voorbeeld van Sint-Franciscus aaneensluiten om sober te leven, dagelijks een aantal gebeden uit te spreken en om werken van naastenliefde en barmhartigheid te verrichten.
Misschien zijn zij geïnspireerd door de minderbroeder observant Hermanus Sench, die circa 1468 in Boxtel werkzaam is. Op zijn voorspraak verleent paus Pius II namelijk op 9 juni 1459 een aflaat van vijf jaar aan allen die op de Drievuldigheidszondag en op de feestdag van Sint Jan Evangelist de parochiekerk van Boxtel bezoeken.[1] Ieder zal dan deze aflaat ontvangen die op de zondag, wanneer de Heilig-Bloeddoek wordt getoond, en op 27 december een aalmoes geeft voor het 'armenhospitaal', dat in die tijd in Boxtel gebouwd wordt. Onbemiddelde personen kunnen met een gebed voor het welzijn van de Sint-Petruskerk volstaan om de aflaat te verkrijgen. Daarnaast heeft deze observant een bijzondere regeling getroffen met de Boxtelse kerkmeesters. Hij heeft geld gereserveerd en hen volmacht gegeven om het te beheren. In overeenstemming met zijn procuratie mogen de Boxtelse kerkmeesters uit de inkomsten ervan geld geven aan de brugmeesters bij de brug over de Essche Stroom onder Hal en bij de Molenbrug. Daarmee worden de brugmeesters betaald voor hun hulp aan passanten die bij hoog water daar willen oversteken. Het gaat dan vooral om het begeleiden van paarden van Boxtelaren en van vreemdelingen, zoals pelgrims, door de Essche Stroom.[2]
Mogelijk voelen één of meerdere vrouwen zich aangesproken door deze nederige vormen van dienstbetoon, die Hermanus en wellicht enkele van zijn medebroeders in Boxtel aan pelgrims en arme mensen verrichten. En slaan deze vrouwen en minderbroeders de handen ineen, wanneer zij van een familie een prachtig geschenk krijgen. In de tegenwoordige Clarissenstraat tegenover de toren van de Sint-Petrusbasiliek heeft ridder Johan van Cronenborch, de stamvader van dit geslacht, een huis met hofstede en open terrein gebouwd.[3] Na zijn dood besluiten zijn erfgenamen om ter wille van God dit complex af te staan voor de bouw van een klooster voor zusters van de Derde Orde van Sint Franciscus. Vol dankbaarheid aanvaarden de vrouwen, die intussen wellicht tertiarissen zijn geworden, deze fundatie zoals in hun Memorieboek onder de maand oktober is opgeschreven.[4]
De eerste aanwijsbare stap hiertoe staat in een akte van 20 december 1468. Dan doet Bartholomeus die Momboir de oude afstand van zijn recht op het perceel '*Cronenborch*' ten gunste van de 'vrome vrouwen'. [5] Andere erfgenamen, zoals heer Henrick van Cronenborch, Willem van Cronenborch en hun neef heer Henrick van Ranst, volgen.

1.3. Dat huys van Cronenborch

Heer Henrick van Ranst noemt op 30 december 1471 heer Johan van Cronenborch zijn 'oudoom ', die 'dat huys Cronenborch' heeft laten bouwen. Vervolgens noemen heer Henrick van Cronenborch en zijn broer Willem dezelfde heer Van Ranst hun neef. En er is ook een akte van 14 juni 1473 waarin sprake is van een overdracht van twee hofsteden aan de zusters tertiarissen te Boxtel. Deze overdracht komt op naam van 'Vrouwe Katheryne van Drongelen, vrouwe van Cronenborch', die de hofsteden eerder aan de Sint-Petruskerk had geschonken.[6]

---

[1] Gisbert Brom, Archivalia in Italië, Eerste deel, Rome, Vaticaansch Archief 2 ('s-Gravenhage 1909) 587.
[2] Ongedateerde akte (circa 1481), BHIC 's-Hertogenbosch, toegangsnr. 392, schepenbank Boxtel, inv.nr. 55, folio 306 v t/m 307 r. Zie ook: J.J.E.M. de Visser, Boxtel: een heerlijkheid tussen twee heren, ISBN 978-94-6228-126-4, Blz. 235 t/m 236.
[3] Geertrui van Synghel, Regesten van oorkonden, brieven en enkele andere bescheiden van het clarissenklooster Sint-Elisabethsdal te Boxtel, berustend in het klooster Sint-Josephsberg te Megen, 1390 - 1719, ISBN 978-90-817530-6-7, inv. nr. d.d. 20 december 1468, nr. 19.
[4] David de Kok, Overdruk 'Bijdragen tot de geschiedenis van het klooster St. Elizabethsdal te Boxtel', in: Taxandria 41 -(1934); idem, 42 (1935).
[5] Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr. 19. Zie ook: BHIC, 's-Hertogenbosch, toegangsnr. 392, schepenbank Boxtel, inv.nr. 64, folio 87r. t/m 88r., d.d. 14 oktober 1471, onder 'Fundatie des cloesters tot Boxtel'
[6] J.J.E.M. de Visser, Boxtel: een heerlijkheid tussen twee heren, Idem, Blz. 236 t/m 238; Zie ook: BHIC, Idem, schepenbank Boxtel, Idem, inv.nr. 64, folio 87r.t/m 88r. d.d. 14 oktober 1471, Fundatie ; Zie ook: Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nrs. 24 en 32.

Wat is de familierelatie tussen Henrick van Ranst en Henrick van Cronenborch en zijn broer Willem? Om daarop te kunnen ingaan moet ik eerst teruggaan in de tijd. Naar 1296. Graaf Floris V van Holland is vermoord en daarna vluchten enkele van zijn moordenaars naar kasteel 'Cronenborch' in Loenen aan de Vecht. De grafelijkheid van Holland confisqueert vervolgens het kasteel en laat het slopen. In 1345 wordt op bevel van de Hollandse graaf Willem IV het kasteel herbouwd en in 1354 beleent graaf Willem V van Holland dit kasteel aan zijn neef Dirk Claeszoon van den Gheyne. Daarbij krijgt hij 373 morgen land en wordt hij door de Hollandse graaf aangesteld tot kastelein van dit nieuwe kasteel Cronenborch.
Dirk gaat zich voortaan 'Van Cronenborch' noemen en wordt de stamvader van de heren van Cronenborch. Via zijn broer Willem, die trouwt met Lysbeth van Heemskerk, komt het kasteel in het bezit van hun zoon Johan (ofwel Jan), die in 1411 thesaurier van de schatkist van de Hollandse graaf wordt. Kan het zijn dat deze Johan de bouwheer van 'Huize Cronenborch' in Boxtel is?
Op advies van de broers Johan en Henrick van Cronenborch sluiten Diederick II van Meerheim, heer van Boxtel, en zijn priesterbroer Jan van Meerheim op 2 maart 1422 een overeenkomst. Uit deze akte valt op te maken dat hun moeder Agnes van Meerheim-van Cronenborch, een zus van de broers Johan en Henrick is.
Omdat de broers Henrick en Willem van Cronenborch de Boxtelse heer, Henrick van Ranst, hun neef noemen en er ook sprake is van een zekere Kathelyne van Cronenborch-van Drongelen komt het mij voor, dat hier sprake is van een familierelatie. Hieronder heb ik geprobeerd de relatie tussen beide families weer te geven. In deze genealogie ontbreken de namen van de twee zonen van Henrick van Cronenborch, de broer van Boxtelse bouwheer Johan. Minstens is één van deze beide onbekende broers is getrouwd met Kathelyne van Cronenborch-van Drongelen. Uit dit overzicht blijken Henrick van Ranst en de beide broers, Henrick en Willem van Cronenborch, achterneven van elkaar.

1.4. Relatie tussen de geslachten van de heren Van Boxtel en Van Cronenborch:

Willem III van Boxtel x Cunegonda van Dalen ?
I_____ _____ I_____
I I
I
Theodricus I van Meerheim x Maria Dirk van den Gheyne, Willem x Lysbeth
I geheten Cronenborch [7] I van
Heemskerk
_____ I ___
_____ _____I
I I I I
Willem x Agnes van Cronenborch[8] Johan/Jan Henrick
_____ __ _____I_____ _____i___
I I I I I
Theodricus II Jan Elisabeth x Henrick van Ranst sr ? ? x
Kathelyne van
I I Drongelen
_____I _____I_____

I I I
Henrick x Henrica van Haeften Henrick Willem

[7] www.kasteleninutrecht.er/Kronenburch.htm ; Zie ook: Smulders F.M., Regestencahiers uit het Bosch Protocol, Stadsarchief 's-Hertogenbosch, R. 1192, folio 356 v.
[8] Smulders F.M., Regestencahiers, Idem, R. 1190, folio 355 r.; Smulders, Idem, R. 1192, folio 356 v.

Wellicht krijgt het klooster de naam 'S*int-Elisabethsdal*' ofwel 'Conventus Vallis sante Elizabeth', omdat Henrick van Ranst daarmee zijn moeder wil eren.
Daarbij worden de aspirant-bewoonsters te Boxtel door hun medezusters van De derde Orde van Sint-Franciscus te Hasselt en door die te Dommelen, een kerkdorp onder Valkenswaard, begeleid. En vervolgens krijgt de vicarisprovinciaal van de observanten van de Keulse provincie de taak om in de toekomst deze Boxtelse tertiarissen te visiteren. [9] In nauw overleg met zijn pastoor, Henrick van Lotthum, stelt heer Henrick van Ranst een akte van fundatie op. Voor zover zijn volmacht reikt, staat hij op 14 oktober 1471 aan de zusters 'den huyse Cronenborch', erfenis van zijn oudoom Johan van Cronenborch af. Dit is de **stichtingsdatum** van het Boxtels klooster van de zusters aan de Clarissenstraat .

1.5. Goede samenwerking

In samenspraak met zijn pastoor stelt Henrick van Ranst, dat er dertig zusters samen met hun moeder-overste in het Boxtels klooster mogen gaan wonen. Daarnaast mogen negen personen, zowel mannen als meisjes, buiten de kloostermuren ten dienste van de communiteit en voor hun zielenheil zich toeleggen op dienstbetoon aan medemensen. Veertig is dus de numerus clausus qua aantal inwoners van dit klooster.[10] Natuurlijk vinden Henrick van Ranst en zijn compagnon Henrick van Lotthum het vanzelfsprekend dat Ludovicus van Bourbon, de bisschop van Luik, deze fundatie ook nog moet goedkeuren. Daarom voegt Van Lotthum een aanbevelingsbrief toe aan het verzoekschrift van de Boxtelse heer. En deze goedkeuring wordt op 17 januari 1472 gegeven. De zusters kiezen Margriet Willemsdochter tot hun eerste moeder-overste [11] en hun eerste geestelijk leidsman wordt de observant meester Andreas Symonssoen van Vinckenrode.[12] Na hem is pater meester Johan van Vinckenrode er de geestelijke leidsman.[13] Zijn zij misschien familie van elkaar? Zuster Margriet wordt achtereenvolgens door zuster Cornelia Mijs, zuster Francisca Martens en Margriet Mijs als moeder-overste opgevolgd.[14]

Het zegel van heer Henrick van Ranst (L) en heer Henrick van Lotthum (R). Brief van de twee voornaamste heren van Boxtel de dato 22 maart 1485 aan Johan de Horne, de bisschop van Luik

[9] ...nv.nr. ...undatie.
[10] J.J.E.M. de Visser, Boxtel: een heerlijkheid tus ...ok: Fundatie, BHIC 's-Hertogenbosch, Idem, inv.nr. 64, folio 87 r t/m 89 r.
[11] BHIC, Idem, schepenbank Boxtel, Idem, inv.nr. 55, folio 217 v t/m 218 r., d.d. 29 maart 1476, verkoopakte.
[12] BHIC, Idem, schepenbank Boxtel, Idem, inv.nr. 55, folio 284 v., verkoopakte; BHIC, Idem, inv.nr. 55, folio 288 v. Zie ook: Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr. 40.
[13] Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr. 43, d.d. 17 september 1489.
[14] Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, nr. 40; Zie ook: BHIC, Idem, Schepenbank Boxtel, Idem, inv.nr. 56, folio 119v. t/m 120r, d.d. 10 augustus 1489; BHIC, Idem, schepenbank Boxtel, Idem, inv. nr.56, folio 126 r. t/m 127 v.; Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr.44. Zie ook: Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr.54.

De brief met de twee afgebeelde zegels.

1.6. Eeuwige gelofte van zuster Engelberta van den Zande

Hoe goed de samenwerking tussen de heer van Boxtel en zijn pastoor is, blijkt onder meer op 22 maart 1485.[15] Beide vooraanstaande Boxtelaren stellen samen met de vrouw van Henrick, Henrica van Ranst-van Haeften een brief op, waarin zij aan Johan van Horne, bisschop van Luik, vragen om met hun voorstel in te stemmen. Het drietal wil de numerus clausus verhogen tot zestig religieuzen in het Boxtels klooster. Vanuit Luik komt opmerkelijk snel een antwoord. Johan van Horne stemt al op 31 maart 1485 in met hun plan.
Om te mogen intreden wordt door de Boxtelse heer en zijn pastoor voorgeschreven, dat elke kandidate gezond van lijf en leden moet zijn, een deugdzaam leven leiden, goed bekend staan en godsdienstig zijn. Bovendien moet aan een arme kandidate de voorkeur worden gegeven boven een rijke kandidate. De bruidsschat van elke kandidate mag niet meer zijn dan de waarde van twee mud rogge. Elke mud op twee peters gerekend. Wat iemand bij haar intrede nog meer meekrijgt, moet via de Tafel van de heilige Geest te Boxtel aan de arme Boxtelaren worden geschonken. Ieder mag bij het afleggen van de eeuwige gelofte zelf bepalen, aan wie of waaraan haar deel uit een erfenis zal toekomen. Bij openbare verkopingen van erfgoederen die aan een zuster in erfrecht toebehoren, zullen de Boxtelse heer, zijn pastoor en andere onderdanen van de Boxtelse heer de voorkeur boven buitenstaanders hebben om haar erfgoederen te mogen kopen. Het geld dat daardoor wordt verkregen, gaat naar de Tafel van de heilige Geest in Boxtel. Omdat het de opzet is dat de communiteit vele gasten, onder wie ook arme mensen, tijdelijk in haar klooster zal opnemen, mag elke geprofeste ook nog testamentair vier mud rogge in erfrecht aan haar communiteit vermaken of de geldelijke waarde daarvan aan deze communiteit afstaan. Daarmee kunnen dan de onkosten voor deze opvang van gasten worden bestreden. Uit genoemde bepaling mag worden opgemaakt, dat er een relatie ligt tussen deze kloosterlijke gastvrijheid en het Boxtels hospitaal van observant Hermanus.

[15] Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr. 38. Zie ook: Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr. 39

Zuster Engelberta van den Zande op haar professiedag. Zij spreekt haar eeuwige gelofte uit vóór het hoogaltaar in de kerk van de zusters Clarissen te Boxtel. Daarbij legt zij haar handen in die van haar moeder-overste, Francisca Martens

Welke woorden de zusters bij hun eeuwige gelofte uitspreken en welke rechtsregeling dan getroffen wordt, lezen wij bij de eeuwige professie van Engelberta, een dochter van Jan Tyelmans van den Zande en van Geertruyde, zijn vrouw.[16] Op 17 september 1489 zijn zuster Engelberta, haar medezusters, haar ouders en andere familieleden, pater Johan van Vinckenrode en andere getuigen in de kloosterkerk aanwezig. Opmerkelijk is dat ook de openbaar notaris Walterus, zoon van Peter van Tuyl, present is. Hij maakt het testament van zuster Engelberta op. Met haar broer Henrick en haar drie zussen, Margriet, Beelen en Katryne zal zij binnenkort de erfenis van hun ouders verdelen, die zich verspreid over de rechterlijke ressorten Heeze en Tongelre en in de parochie Nuenen bevinden. Dan zal de zuster aangeven, wat uit haar aandeel van de erfenis voor haar convent bestemd zal zijn. Persoonlijk doet zij op haar professiedag totale afstand van de gehele nalatenschap van haar ouders. Dat gebeurt tijdens een Eucharistieviering. Waarschijnlijk geknield en met haar handen in die van haar moeder-overste, Francisca Martens, leest zij vóór het hoogaltaar luid vanaf een papier deze tekst voor:

‘ In de naam van de Vader, de Zoon en de heilige Geest. Amen. Ik, zuster Engel, dochter van Jan Tyelman, verklaar oprecht aan God, aan de maagd Maria, de heilige vader Franciscus en al Gods heiligen en u, vader en moeder, in overeenstemming met onze voorschriften alle geboden te onderhouden; en blijvend ongehuwd, in gehoorzaamheid en zonder eigendom te leven; en mijn leven te verbeteren, als ik naar de opvatting van de visitator tegen de Regel van de Derde Orde van Sint-Franciscus en de statuten inga en ik daartoe door hem word vermaand.

Neem mij aan, Heer, volgens uw woord, opdat ik leve, en beschaam mijn vertrouwen niet ’.[17]

Onmiddellijk daarna bekrachtigt zij de notariële schenkingsakte, die de notaris heeft opgesteld. Op 1 maart 1490 volgt dan de omschrijving van het aandeel, dat zuster Engelberta ten gunste van het Boxtels convent zal ontvangen uit de erfenis van haar ouders.[18]

2. Op weg naar toestemming om over te gaan naar de Orde van Sint Clara.

2.1 Instemming met de wensen van de zusters.

Omdat de zusters graag een eigen kapel willen bouwen kopen zij op 25 februari 1483 een huis, hof, hofstede en wyer.[19] De religieuzen kopen genoemd perceel dat eigendom van heer Willem die Momboir is. Willem, priester, heeft het van zijn vader Bartholomeus die Momboir de oude, gekregen op voorwaarde, dat zijn ouders bij hem mogen inwonen, als zij dat wensen, zodat het voor hen gemakkelijker is om naar de parochiekerk te kunnen gaan.[20] Het huis grenst rechts aan het klooster en links ligt het naast het huis van Willem Brant en zijn zus Agnes.

---

[16] J.J.E.M. de Visser: Boxtel: een heerlijkheid tussen twee heren, Idem, Blz. 239 t/m 241; Zie ook: Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr. 43. Zie ook: Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr. 44.

[17] ‘ In den name des Vaders, des Soens ende des heiligen Geests. Amen. Ick, suster Engel, Jan Tyelmansdochter, gelove hoechelijc ende openbaerlic onsen Heeren Gode ende der glorioser maget Mariën ende den heiligen vader sinte Francisco ende alle Goets heiligen ende u, vader ende moeder, na inholt onser privilegiën alle die geboden Gods te holden, ende in ewijger reynicheit, in gehoersaemheit ende sonder eyghen te leven, ende genoech te doen van mijnen gebreken, die ick tegen die derde Regel van sint Francisco ende die statuten doen mochte, nae des visiteeres wil, als ic daertoe vermaent werde. Ontfanct mij, Heer, na dijnen woerde opdat ic leve ende en bescaemt mij nyet in mijnre verwachtinge. ‘

[18] Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr. 44.

[19] J.J.E.M. de Visser, Boxtel: een heerlijkheid tussen twee heren, Idem, Blz. 241 t/m 244; Zie ook: Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr. 36. Zie ook: BHIC, Idem, schepenbank Boxtel, Idem, inv.nr. 56, folio 26 v., verkoopakte op de feestdag van de apostel Matthias = 25 februari 1483 ; Notitie: Willem, Agnes en meester Dierick Brant, investiet te Gemonde, zijn kinderen van Gerrit Brant en juffrouw Agnes van Meerheim; Zie ook: BHIC, Idem, schepenbank Boxtel, Idem, inv.nr. 55, folio 297 r.

[20] BHIC, Idem, schepenbank Boxtel, Idem, inv.nr. 55, folio 121r. t/m 122r., d.d. juli 1472.

Nadat de zusters het huis van heer Willem die Momboir hebben gekocht, breken zij het af om er hun kerk te bouwen.[21] Op 1 juli 1499 geeft Johannes van Horne, bisschop van Luik, aan zijn plaatsvervanger, hulpbisschop Innocentius, speciale toestemming om deze kerk van de zusters te consacreren.[22] Binnen de kloostermuur is de kerk via een doorloop verbonden met het huis van de rector/biechtvader, wat een vrijstaand huis is. Deze doorgang verbindt de sacristie en het priesterkoor met het 'huis van de rector'.
Ook mogen de overleden medezusters, die tot 1499 op een voorlopig kerkhof waren begraven, worden herbegraven op het nieuw aangelegde kerkhof binnen hun kloosterdomein.
Bovendien geeft de Luikse bisschop aan de zusters verlof dat een priester op een gewijd draagaltaar de Eucharistie mag vieren voor zieke en zwakke zusters, gelegen in de ziekenkamer van hun klooster. Maar de priester moet dan niet gesuspendeerd of geëxcommuniceerd zijn.
In de loop der tijd wordt steeds meer over het klooster bekend. Zo weten wij dankzij een bul van paus Julius II iets meer over de indeling van het perceel en van het klooster zelf.[23]
Behalve de kerk en het kerkhof is er een kleine klokkentoren met klok, zijn er werkplaatsen, een kerkhof, het slot, de refter, de slaapzaal, moes- en siertuinen. Ook blijkt dat er in de loop van de tijd op het kloosterterrein onder andere een brouwerij in bedrijf is. En het convent is gedeeltelijk ommuurd en voor het overige omgeven door een heg. Rechts naast het klooster staat een hoeve, die eigendom van de zusters is [24]

2.2. Van zorg buitenshuis naar wasserij binnen het klooster

Omdat rond 1500 de meerderheid van de Boxtelse zusters de Regel van de heilige Clara wil gaan volgen en contemplatiever gaan leven, houdt dit in, dat zij naar meer beslotenheid verlangen. Zij willen minder buitenshuis zijn. Dit betekent dat zij met hun werk in het Boxtels armenhospitaal stoppen, en dat zij op zoek gaan naar personen die hen tegen betaling bepaald werk willen laten verrichten, dat zij binnen hun kloostermuren kunnen uitoefenen. Aldus gaan zij zich vermoedelijk toeleggen op het reinigen van wasgoed van buitenstaanders. Zodoende wordt vuil wasgoed van buiten het klooster aan de kloosterpoort afgeleverd, dat na reiniging door de zusters binnen de kloostermuren weer aan de poort wordt overhandigd. Daarom wordt hun wasserij een belangrijke bron van inkomsten en moet de wasserij onder andere ten gevolge daarvan worden vernieuwd.
En er wordt vanuit het nieuwe washuis meer vuil spoelwater in de Dommel geloosd. De Dommel in Boxtel moet in de beginjaren van de kloosterstichting de zusters Clarissen de nodige last hebben gegeven. Want op 26 februari 1486 heeft de heer Henrick van Ranst al met hun verzoek ingestemd, toen de religieuzen verzochten een nieuwe gracht op de moerassige Koppel te mogen laten graven. Bovendien staat Henrick van Ranst de zusters toe om een 'losplaats' ofwel een aanlegsteiger te bouwen langs de oever van de nieuwe stroom.
Rond 1503 richten zij zich weer met een verzoek tot hun Boxtelse Heer om in de Dommel achter hun washuis een dam te mogen slaan. Dat wordt hen toegestaan. Deze dam moet eindigen bij de gracht op de Koppel. Op deze manier kan de dam ervoor zorgen dat de kapel en andere gebouwen van de zusters in de toekomst beschermd zijn tegen wateroverlast bij hoogwater in de Dommel. Op de dam en gedeeltelijk boven het water mogen de zusters een

[21] BHIC, Idem, schepenbank Boxtel, Idem, inv.nr. 56, folio 144v. t/m 145r., d.d. 15 juni 1491, akte.
[22] Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr. 53.
[23] Archief Zusters Clarissen Megen (=AZCM), inv.nr. 61, d.d. 28 januari 1504, Bul 'Votis Domino' van paus Julius II; Zie ook: Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr. 61.
[24] Geertrui van Synghel, Regesten, Idem inv.nr, 69, d.d. 8 januari 1513. Zie ook: Fr. S., 'Uitgifte in erfpacht van eenige kloosters en kloostergoederen ten jare 1728', in: Taxandria 10 (1903) Blz. 143 – 146; Zie ook: Anonimus (P.Th. Dorenbosch ?), AZCM, ongenummerd, Notitie: In een verhandeling in klad staan mededelingen van bewoners over archeologische vondsten in de bodem van hun percelen, zoals muurresten tot 2½ meter dik, zware funderingen en een vier meter diepe kelder nabij de Dommel. En in de grond van de percelen Clarissenstraat 29 en 31 zijn veelvuldig schedels, beenderen en kralen van een rozenkrans aangetroffen. Wijst dit in de richting van de plaats waar het kerkhof van de zusters lag? Kanttekening: Waarschijnlijk is deze verhandeling tweede helft van de twintigste eeuw geschreven.

nieuw washuis bouwen en twee 'privaten' (= toiletten) plaatsen. Het waswater en de ontlasting komen zo direct in de Dommel terecht.[25]

Gezicht op Boxtel. Toren, transept en priesterkoor van de Sint-Petruskerk zijn intact maar het dak van het middenschip is ingestort. Op de voorgrond zien wij de achterzijde van het Clarissenklooster.
De palen, die ten dienste van de dam in de Dommel zijn geslagen, en de dam zelf zijn goed zichtbaar. Op deze dam staat waarschijnlijk het nieuw washuis. Rond 1503 vragen de zusters aan heer Henrick van Ranst verlof om dit gebouw te mogen bouwen. Ook is rechts op de tekening één van de twee privaten getekend. Daarnaast loopt een vrouw met een mand de trap af naar de Dommel. Gelet op haar kleding is hier een Claris getekend. Zij zal wellicht de inhoud van de mand gaan spoelen in de Dommel. Dat doet zij dan natuurlijk stroomopwaarts ten opzichte van het privaat. Deze tekening is waarschijnlijk gemaakt tussen 1660 (= het instorten van het middenschip) en 1717 (= vertrek van de Clarissen uit Boxtel). Topografische tekening.

2.3. Toestemming van Paus Julius II om tot de Orde van Sint Clara over te gaan.
Gezien de toestemming van heer Henrick van Ranst tot de aanleg van een steiger op 8 juli 1503 en de uitbreiding van hun washuis is het aannemelijk ervan uit te gaan, dat in de loop van 1503 moeder-overste, Margriet Mijs, namens haar medezusters een verzoek bij paus Julius II te Rome heeft ingediend om hun convent te willen verheffen tot een klooster van de Orde van Sint Clara. Natuurlijk is daar ook de brief van de vicarisprovinciaal van de Keulse provincie van de Observanten met zijn goedkeuring in deze aan toegevoegd. In de bul van paus Julius II, gedateerd 28 januari 1504 te Rome, geeft de Paus hen deze toestemming om tot de Orde van Sint Clara over te gaan. Deze datum is de ***verhefdatum*** van het Boxtels convent tot deze Tweede Orde van Sint Franciscus. Naast de zusters zelf ontvangen ook drie

[25] Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr. 40, d.d. 26 februari 1486; Zie ook: Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr. 59, d.d. 8 juli 1503.

voorname religieuze mannen, die dit verzoek ongetwijfeld hebben ondersteund, het pauselijk antwoord, waarnaar de zusters uitzien. Want ook de bisschop van Luik, de abt van de abdij Sint-Michael te Antwerpen en de deken van het Boxtels kapittel worden hiervan op de hoogte gesteld.[26] Deze overgang van de tertiarissen naar een strengere levensstijl houdt onder andere in, dat de novicen van deze 'Orde' bij hun professie naast de drie geloften ook de gelofte van een blijvende clausuur afleggen. Dit wil zeggen, dat zij het contact met de wereld buiten hun kloostermuren zo veel mogelijk mijden.
Paus Leo X schrijft, dat de zusters in hun klooster God mogen dienen 'volgens de bepalingen van onze voorganger Urbanus IV, zaliger gedachtenis, onder eeuwige clausuur in strikte observantie en onder de zorg en de leiding van en in gehoorzaamheid aan de vicarisgeneraal' van de minderbroeders Observanten te Rome en van de vicarisprovinciaal van de Keulse provincie van deze Observanten.[27] Toch is er enige vorm van zelfstandigheid. Zo mag elke moeder-overste zelf een pater kiezen voor de geestelijke bijstand aan de zusters. Ook mag zij naar eigen inzicht hun financiën regelen. Het privilege om zelfstandig de financiën te mogen beheren is gebaseerd op het pauselijk schrijven: 'Zij leven volgens de bepalingen van Urbanus IV.' Dit betekent dat de Boxtelse zusters feitelijk 'Urbanisten' zijn. Deze stroming onder de Clarissen aanvaardt namelijk geen bezittingen en vaste inkomsten voor de individuele zusters maar wel voor de eigen communiteit. Vanwege het verlof om bezittingen en inkomsten te hebben, worden zusters Urbanisten ook wel 'de rijke Claren' genoemd.[28]
Zo komt men soms documenten in een archief tegen, die melding maken van bijzondere financiële activiteiten van de Boxtelse Clarissen. Want in 1521 belegt het Boxtels convent 440 gulden in erfrenten op de Bossche rentemarkt om in de Bossche stadsschuld te investeren.[29]
Vervolgens geeft paus Julius II aan de drie genoemde geestelijken, de Luikse bisschop, de Antwerpse abt en de Boxtelse kapitteldeken, in zijn bul de opdracht, dat zij gedrieën of twee of slechts één van hen zich inzet(ten) om de verheffing van het Boxtels klooster tot de Orde van Sint Clara tot stand te brengen. Niet de Luikse bisschop, Johan van Horne, of zijn opvolger, Erardus van der Mark, noch deken Alard Baliart, maar Jacobus Embrechts, abt van de Premonstratenser abdij te Antwerpen zet zich in om de pauselijke bul uit te voeren.[30]

2.4. Deze verheffing verloopt niet vlot en soepel.

Toch verloopt deze verheffing tot de Orde van Sint Clara niet vlot en soepel. In een nieuwe bul van 23 januari 1511 schrijft paus Julius II, dat vier van de Boxtelse zusters weigeren een andere levenswijze te volgen waardoor er geen eenstemmigheid over dit besluit is binnen deze communiteit.[31] Zij weigeren met de beoogde verheffing in te stemmen en met de overgang naar de Orde van Sint Clara mee te doen. Omdat de instemming van alle Boxtelse zusters tot deze overgang noodzakelijk is, kan de bul van 28 januari 1504 niet worden uitgevoerd. Als oplossing stelt de paus het volgende voor: De vier opposanten mogen, levend volgens de regel van de Derde Orde, in het Boxtels convent blijven wonen. Maar zij zullen dan wel moeten aanvaarden dat hun klooster toch - dankzij de instemming van drie kwart (sic !)

---

[26] J.J.E.M. de Visser, Boxtel: een heerlijkheid tussen twee heren, Idem, Blz. 244 t/m 245; Zie ook: Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr.61, Bul.; Notitie: Ik heb niet kunnen achterhalen, waarom de abt van de abdij Sint-Michael hierbij betrokken is.
[27] Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr. 71 d.d. 30 maart 1514, Notitie: In deze oorkonde richt paus Leo X zich tot de vicaris-generaal en de provinciaals van de minderbroeders Observanten. Hij wijst er hen op, dat vele biechtvaders veel te toegeeflijk zijn om buitenstaanders, zowel mannelijke religieuzen als mannelijke leken, in de kloosters van Clarissen en Tertiarissen toe te laten. Om alle zorg en alle ongemakken voor de zusters te vermijden mogen alleen die biechtvaders van de Observanten en andere personen in deze vrouwenkloosters komen, die van de generale en provinciale kapittels daartoe toestemming en speciaal mandaat krijgen.
[28] Iriarte Lazario, Geschiedenis van de Franciskaanse beweging (Utrecht 1979) Blz. 417 t/m 420.
[29] Hanus Jord, Tussen stad en eigen gewin (Amsterdam 2007) Blz. 94.
[30] Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr. 64, d.d. 12 januari 1508, notariële akte.
[31] J.J.E.M. de Visser, Boxtel: een heerlijkheid tussen twee heren, Idem, Blz. 313 t/m 317; Zie ook: Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr. 66, Bul; Notitie: Eén van de ondertekenaars is W. de Enckevoirt (* Mierlo 1464 en + Rome 1534). Hij is een vertrouweling van paus Adrianus VI, die hem tot kardinaal creëert.

van de aanwezige zusters - tot een klooster van de Tweede Orde zal worden verheven. Als zij dit weigeren, dient de Keulse vicarisprovinciaal ervoor te zorgen, dat zij naar een ander convent van de Derde Orde verhuizen 'met de goederen, die zij hebben ingebracht, zonder dat toestemming van de plaatselijke bisschop of van wie dan ook nodig is'. En dan wordt op 8 januari 1513 in een notariële akte aan Jacob Embrechts, abt van de Sint-Michielsabdij te Antwerpen, volmacht gegeven om als uitvoerend rechter een eindoordeel te vellen. De vier dissidente zusters moeten een keuze maken, waartoe zij besluiten en daarnaar handelen: ofwel blijven als lid van de Derde Orde in hun convent of vertrekken naar een ander klooster van de Derde Orde.[32] Het is niet bekend, welke keuze de vier opposanten zelf hebben gemaakt.
In een brief van 2 juni 1662 schrijft abdis Agnes Mattheussen, dat de Clarissen van Boxtel voorheen dankzij de Clarissen van Hoogstraten zijn ingeleid in de leefwijze van de Clarissen.[33] Mogelijk onder inspiratie van de minderbroeder Observant Theodoricus Coelde van Munster en met steun van de Hoogstraatse Clarissen worden de Boxtelse zusters naar hun nieuwe leefwijze begeleid.[34]

2.5. Wat is 'Het slot' in een klooster ?

De overgang naar een beschouwende leefstijl moet niet alleen voor de zusters zelf maar ook voor de inwoners van de heerlijkheid Boxtel toch wel ingrijpend zijn geweest. Dat mag onder andere blijken uit het volgende. Uit latere bronnen weten wij, dat bij de voordeur een houten rol op een ronde schijf in de muur is gemetseld. Op de bodem van deze half geopende 'draaitrommel' kunnen van buiten af voorwerpen worden gelegd, die al draaiende aan de trommel naar binnen kunnen worden geschoven. Daar kan de portierster dan het voorwerp van de bodem halen en in het klooster brengen zonder de bezorger of bezorgster te hebben gezien. En wanneer van buitenaf op de houten rol wordt geklopt, informeert van binnenuit de portierzuster, wat de 'klopper' wenst. Als deze persoon een zuster wenst te spreken, wordt door de portierster geïnformeerd, wie hij of zij is en wie men wil spreken. Als daarvoor toestemming wordt gegeven, zegt de portierster, in welke spreekkamer de bezoeker naar binnen kan gaan en wachten.
Na het openen van de voordeur, komt de bezoeker in de hal. De portierster blijft in haar portierskamertje. De gast loopt rechts de gang in, waaraan enkele kamers grenzen. Zonder de portierster ook maar te hebben gezien, gaat hij of zij bijvoorbeeld naar de tweede spreekkamer. Daar is een opening in de muur gemaakt, voorzien van traliewerk en afgesloten met een lap stof. Daarachter bevindt zich een andere kamer, die 'in het slot' ligt. De gast gaat naar de opening met het traliewerk en kan zo met de zuster, zittend in de andere kamer achter het gordijn, spreken zonder dat beiden elkaar zien.[35]
Naast de inkomsten uit de wasserij en de rentebrieven is het bédelen voor de zusters ook een belangrijke bron van inkomsten. De zogenaamde buitenzusters (= zij die wel regelmatig buiten hun klooster mogen zijn) gaan in Boxtel en omgeving elk jaar minstens één keer langs de huizen om een aalmoes voor hun communiteit te vragen. 'Op termijn gaan' heet zo'n bedeltocht. Dankzij dit bédelen, hun wasserij, de rentebrieven en de inkomsten uit hun onroerende goederen, zoals de Sint-Nicolaasakker [36], en een hoeve met landerijen en weilanden, kunnen de zusters in hun onderhoud voorzien. Ook bijzondere giften dragen bij aan het onderhoud van de zusters. Zo staat er een bijzondere gift vermeld in een akte van

[32] Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr. 69.
[33] AZCM, inv. nr. 119, Akte van overeenkomst van 2 juni 1662; Zie ook: AZCM, geen inventarisnummer, Afschrift van het Archief der eerwaarde zusters Clarissen te Megen over de jaren 1662 – 1737.
[34] Anonymus, ' De Clarissen in Nederland ', in: Sint Franciscus, Maandschrift voor de leden der derde Orde 27 (1912) Blz. 100.
[35] Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr. 69, d.d. 8 januari 1513, Notitie: Daar is sprake van 'clausuur'.; Zie ook: BHIC, Idem, schepenbank Boxtel, Idem, inv.nr. 59, folio 120v. t/m 121r., Akte d.d. 12 juni 1512; Zie ook: Coenen Jean, Baanderheren, boeren & burgers, ISBN 90-75365-68-3, Blz. 183 t/m 184.
[36] Coenen Jean, Baanderheren, boeren & burgers, Idem, 183.

12 april 1532.[37] Kathelijn van Munsel is overleden en nu voert haar man, schout Jan van Kessel, een opdracht uit, die zij in haar testament heeft vastgelegd. Hij schenkt de zusters honderd gulden, per stuk 20 stuivers waard. Daarvoor zal iedere kloosterlinge elk jaar op de feestdag van de heilige Clara (= 12 augustus) een 'pitancie' (= portie lekker eten en drinken) ontvangen 'tot soelaas en recreatie'.
Ook al neemt deze vrouwencommuniteit een speciale plaats in binnen de Boxtelse gemeenschap, toch streven zij ernaar om geen aparte positie binnen de Boxtelse samenleving in te nemen ten aanzien van gemeenschappelijke verplichtingen. Dat blijkt onder meer uit hun wil om evenals de

[37] BHIC, Idem, schepenbank Boxtel, Idem, inv.nr. 61, folio 159 r. t/m 159 v.

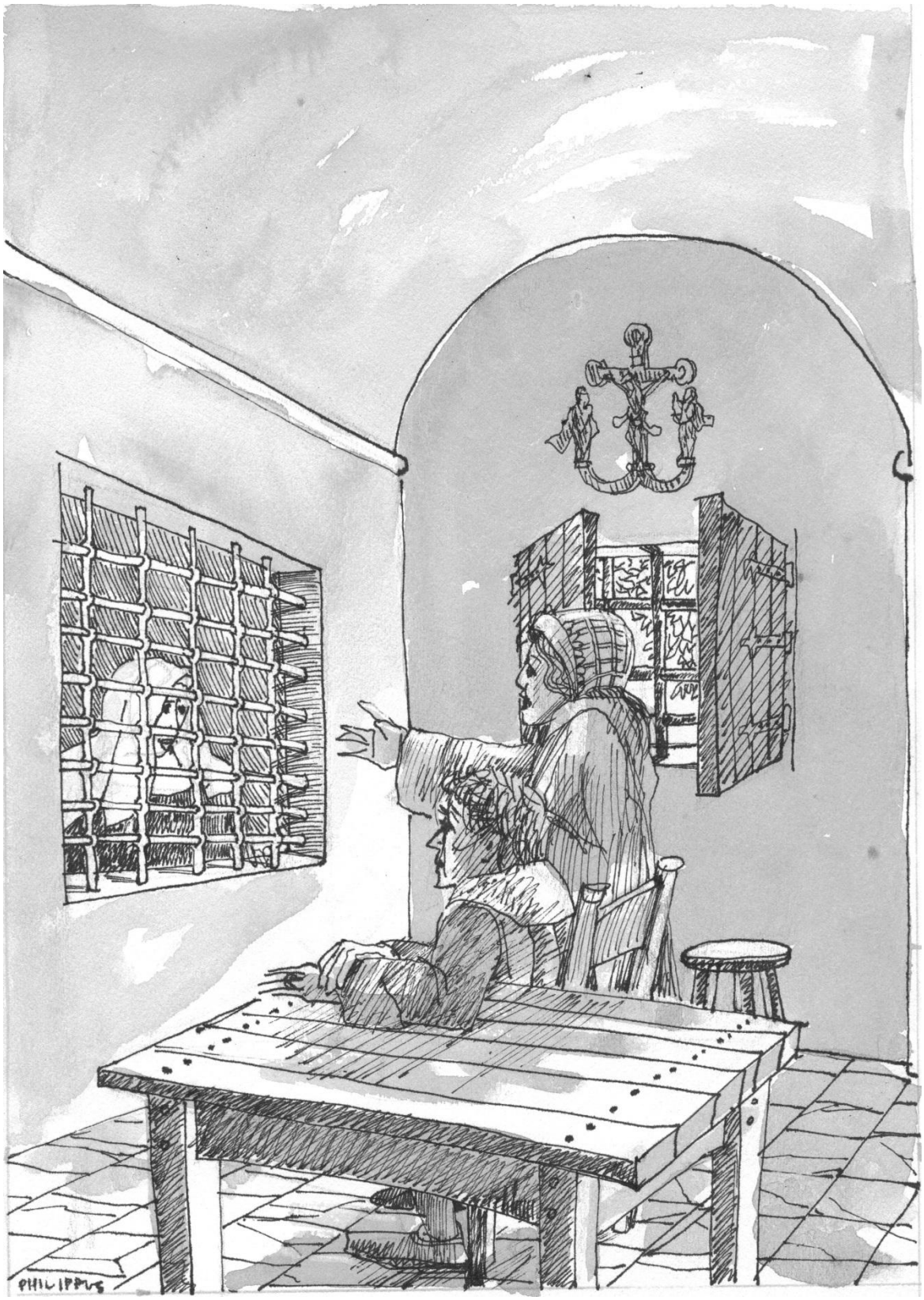

Een bezoek in het Clarissenklooster te Boxtel. Gasten zitten in een spreekkamer en zijn in gesprek met een zuster achter een traliehek . Dit gesprek gebeurt op deze manier om 'het slot' (= de leefruimte in een klooster) te waarborgen. Het gordijn dat feitelijk vóór het traliehekwerk hangt, is op de tekening ter wille van de inzichtelijkheid van de situatie weggelaten.

andere Boxtelaren jaarlijks de Boxtelse en hertogelijke financiële aanslagen op hun goederen en de hertogelijke beden te willen betalen en zich ook aan het Boxtels landrecht te willen houden.[38]
Afrondend kan een ontwikkeling in de juridische positie van de Boxtelse zusters worden geconstateerd. Voor hun aanvraag om een zusterklooster in Boxtel te mogen stichten richten heer Henrick van Ranst en zijn vriend, Henrick van Lotthum, zich tot de Luikse bisschop. Voor andere verzoeken met betrekking tot de Boxtelse zusters, zoals het verhogen van het getal van zusters in hun convent, wenden de heer van Boxtel, de pastoor en de zusters zich ook steeds tot de Luikse bisschop. Maar voor het verzoek van de zusters om tot de Tweede Orde te worden verheven richten de aanvragers zich tot de paus te Rome. En ook de problemen rond de vier tegenstribbelende medezusters worden door de paus opgelost. Hier wordt zichtbaar dat de juridische verantwoordelijkheid in de Rooms Katholieke Kerk gegradueerd is. Voor alle aangelegenheden, waarover besturen van de Derde Orde moet beslissen, gaat men in eerste instantie naar de plaatselijke bisschop. De leden van de Derde Orde vallen namelijk onder de jurisdictie van de plaatselijke bisschop ofwel ordinarius. Zij bezitten niet het pauselijk maar slechts het bisschoppelijk recht.[39]

Voor alle gewichtige zaken binnen de gemeenschappen van zowel de Eerste als de Tweede Orde richt men zich direct tot Rome. Deze beide Orden zijn immers exempt ten opzichte van hun plaatselijke bisschop en vallen juridisch onmiddellijk onder de paus. Dit privilege bezitten ook de Clarissen van Boxtel. Als Clarissen hebben zij hetzelfde voorrecht van exemptie als de minderbroeders Observanten ofwel de Eerste Orde.

2.6. Het klooster brandt af op 23 mei 1540.

In de eerste helft van de 16e eeuw worden de inwoners van Boxtel, die in de kom van het dorp wonen, getroffen door een zware catastrofe. Hierdoor verandert de Gouden Eeuw van het hertogdom Brabant voor de gedupeerden in een zware eeuw.

[38] BHIC, Idem, schepenbank Boxtel, Idem, inv.nr. 55, folio 285 v.; AZCM, Idem, inv.nr. 36.
[39] Groessen Hubertus van en Clementinus van Vlissingen, Het kerkelijk recht (Roermond – Maaseik 1947) Blz. 315 t/m 321.
Notitie: Zoals te doen gebruikelijk zijn ook hier uitzonderingen in de wetgeving van toepassing.

Enkele keren heeft Boxtel een *grote brand* gehad, waarbij een flink deel van de bebouwde kom werd verwoest. De oudst bekende brand in Boxtel vindt in augustus 1388 plaats. Het is dan de hertog van Gelre die een deel van Boxtel platbrandt.[40]
De omvangrijkste brand vindt plaats tijdens de Heilig-Bloedprocessie op Drievuldigheids-zondag 23 mei 1540.[41] Rond 15 uur is deze stoet op de hoek van de tegenwoordige Oude Kerkstraat en Duinendaal. Nabij het kerkhof ligt een hoop stro op straat en door een brandende toorts vat deze brandbare materie vlam. Daardoor branden diverse woningen in het centrum van Boxtel af.
Daaronder bevindt zich het Clarissenklooster 'Sint-Elisabethsdal', dat geheel wordt vernield. Er blijft van dit complex slechts een washok en een kippenhok over. Daarin vinden enkele zusters tijdelijk onderdak. Met behulp van drie Boxtelaren wordt hun klooster nog in hetzelfde jaar in zoverre hersteld, dat de slotzusters er weer hun intrek kunnen nemen. Ook het huis van deken Alard Baliart, dat naast dit klooster staat, gaat in vlammen op.
Hoe zwaar de Clarissen door deze brand zijn getroffen, valt op te maken uit het verlof dat de Luikse bisschop, Cornelis van Bergen, aan hen geeft om te mogen bédelen. Want op 3 september 1540 geeft deze bisschop aan hen toestemming om geld te mogen inzamelen bij 'devote' mensen, zodat de religieuzen hun afgebrand klooster kunnen herbouwen. En het is op aandringen van de Boxtelse kanunniken dat hij de zusters dit verlof geeft. Want, zo delen de kapiteelheren aan de Luikse bisschop mee: de zusters kunnen hun klooster niet herstellen zonder de hulp van vele gelovigen uit zijn bisdom. Bovendien richten op 25 september 1540 de deken en het kapittel van Boxtel zich tot abten, priors, proosten, dekens, abdissen, priorinnen en andere personen. In een oorkonde staat, dat de Luikse bisschop aan deze zusters een geldinzameling toestaat.[42]

[40] Heurn Johan van, Historie der stad en Meyerye van 's-Hertogenbosch I (Utrecht 1776) Blz. 236.
[41] BHIC, Idem, schepenbank Boxtel, Idem, inv.nr. 62, folio 25r. t/m 25v., Brand; Zie ook: AZCM, Memorieboekje (1472 – 1730), geen inventarisnummer. Ongepagineerd.
[42] Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv. nr. 89, d.d. 25 september 1540, Oorkonde.

Brand in het centrum van Boxtel op 23 mei 1540. De pijlen geven de afgebrande percelen aan.
1. Begin van de brand. 2. Het Kerkbruggetje. 3. De Zwaanse brug. 4. De Burgakker; weg naar kasteel Stapelen.

Tijdens de Heilig-Bloedprocessie ontstaat er een brand in de Oude Kerkstraat
die een groot deel van Boxtel-binnen-de-bruggen in de as legt.
De vuurzee slaat over naar de tegenwoordige Clarissenstraat.
Vandaar verspreidt het vuur zich naar het Clarissenklooster
En zo tot aan het Kerkbruggetje. Aan de andere kant van de
hoek Oude Kerkstraat/Clarissenstraat zet de brand zich voort
Daar branden alle huizen af, op enkele uitzonderingen na. Aan
de zuidzijde van de Markt blijven enkele huizen gespaard. Ook
alle huizen aan de westzijde van de Rechterstraat gaan in de
vlammen op tot aan de Zwaanse brug. En op de Burgakker

3. De Republiek en de Reformatie

3.1. Clarissen mogen geen novicen meer aannemen.

Volgens Dorenbosch wordt op 5 juni 1648 'ook in Boxtel de afkondiging van de Vrede van Munster met vreugdevuur gevierd' [43] maar deze vreugde is voor katholiek Boxtel niet van lange duur geweest. Zo gaan de Staten-Generaal in 's-Gravenhage over tot ***politieke hervormingen*** en tot de ***protestantisering*** van de katholieke gemeenschap in het door hen veroverde deel van het hertogdom Brabant en dus ook binnen de heerlijkheden Boxtel, Liempde en Esch. Maar dit proces komt pas geleidelijk op gang.
Want op 10 juni 1648 stuurt Johan Blanckaert, schout van het kwartier Oisterwijk, een brief naar alle schepencolleges binnen zijn kwartier.[44] Daarin schrijft hij dat de katholieke geestelijken menen, dat de tijd van de weerwraak tussen de katholieken en de hervormden voorbij is. De katholieken menen dat met de Vrede van Munster de bestaande plakkaten van de Staten-Generaal zullen komen te vervallen en dat de katholieke bevolking haar kerken en kloosters terugkrijgt. Maar de Staten-Generaal willen dit niet. Deze Haagse Heren bevelen de schepenen om de bevolking duidelijk te maken, dat deze plakkaten nog steeds van toepassing zijn en blijven. Daarop beloven de schepenen en andere regeerders binnen dit kwartier zich hieraan te zullen houden.
En de Haagse druk op dit deel van Brabant om tot een politieke en godsdienstige omwenteling over te gaan, wordt in een plakkaat van 16 juni 1648 geconcretiseerd.[45] Aan de katholieken geven de Hoog Mogende Heren bevel om alle beelden en andere 'paapse ornamenten' uit de kerken te verwijderen. Ook wordt aan de mannelijke geestelijken te verstaan gegeven binnen acht dagen na publicatie van dit plakkaat de Meierij te verlaten. De kloosters van mannelijke religieuzen worden in beslag genomen en de katholieken is het verboden om in het openbaar bijeen te komen voor godsdienstoefeningen. Dit soort antipapistische bevelen wordt de komende jaren regelmatig vanuit 's-Gravenhage bij de linde op de Markt in Boxtel afgekondigd en wekt voortdurend de woede op bij de katholieke

[43] Dorenbosch, P.Th.A., De Boxtelse St.- Petrus, Idem, deel I, Blz. 37.
[44] BHIC, idem, Archief van het kwartier Oisterwijk, inv. nr. 89, brief.
[45] Oud StadsArchief, 's-Hertogenbosch, inv.nr 9221. Plakkaat, stukken betreffende overheidsbemoeienis met de uitoefening van katholieke en/of gereformeerde (ere)dienst.

bevolking. Koning van Spanje en katholieke kerk verdwijnen. Plakkaat en predikant maken voortaan de dienst uit. De Heren in Den Haag leiden met strakke hand.
Ten aanzien van de vrouwelijke kloosterlingen voeren de Staten-Generaal een ander beleid dan ten opzichte van de mannelijke kloosterlingen. Dat is door de Staten-Generaal in een resolutie van 26 januari 1650 besloten. Daarop geven deze Hoogmogende Heren aan de heer Bronchorst en andere gedeputeerden uit dit bestuurscollege de opdracht om ook 'de arme Clarissen tot Boxtel' te gaan visiteren. Nadat deze commissie verslag van haar bezoek aan de Clarissen heeft uitgebracht aan de collega-bestuurders besluiten de Staten-Generaal op 7 februari 1650 om deze kloostergemeenschap op dezelfde wijze te 'reguleren' (sic!) zoals zij ten opzichte van de vrouwelijke communiteiten in 's-Hertogenbosch hebben gedaan.[46] Op basis daarvan besluiten de Staten-Generaal dat de goederen van deze Clarissen uit de *'annotatie'* (= de belastingboekhouding) worden geschrapt. Zij mogen dus in hun klooster in Boxtel blijven wonen en hun bezittingen behouden.

3.2. Uitstervingspolitiek.

Vervolgens bevelen de Staten-Generaal dat deze zusters hun namen en hun leeftijden aan Roeland moeten opgeven. En iedere keer wanneer een van deze zusters sterft, moet haar naam en sterfdatum aan de Staten-Generaal en de Haagse Raad van State worden doorgegeven. Op deze lijst moeten alleen de namen en de leeftijden van deze geprofeste zusters komen te staan en niet de namen en de leeftijden van de novicen of de kandidaten. De Hoge Heren beschouwen hen niet als 'clarissen' maar als buitenstaanders.[47] Deze zusters mogen ook geen nieuwe novicen meer aannemen. Bij foutieve informatie in de opgaven van de wettige bewoners vervallen de inkomsten en de alimentatie van de zusters aan de Staten-Generaal. Omdat de Clarissen dus geen nieuwe zusters meer mogen aannemen, zal hun gemeenschap uitsterven.
Ook mag voortaan het angelusklokje van het Gasthuis niet meer dagelijks om twaalf uur door de begijnen, die daar wonen, worden geluid. En aan deze 'oude vrouwen' moet eveneens worden meegedeeld, dat zij ook hun klok niet mogen laten luiden bij onweer en bliksem. Dat is ook zo'n afgodenpraktijk. Feitelijk moeten zij zich meer in acht nemen. Zij hebben dan wel toestemming vanuit 's-Gravenhage gekregen om in hun huis te blijven wonen, maar dan behoren zij zich wel volgens de Haagse plakkaten te gedragen. Want ook zij treden nog steeds negatief op tegen de Gereformeerde Religie en de Republiek. En op de keper beschouwd heeft de Staat eigenlijk niets aan deze vrouwen. Zij dragen nauwelijks bij aan de schatkist van de Republiek. Als zij zich niet bedachtzamer tegenover de heersende Staat en Godsdienst gedragen, mogen zij uit hun huis worden gezet. Zij zijn gewaarschuwd.[48]
Het is aannemelijk te veronderstellen dat ook de Clarissen zich aan dit verbod van het luiden van hun klok moeten houden. Bij kloosterlingen was én is het namelijk gebruikelijk om dagelijks minstens drie keer de klok te luiden: 's morgens, 's middags en 's avonds.

---

[46] Resolutieboek der Hoogmogende Heeren Staten-Generaal, Rijksarchief 's-Gravenhage (= RAG), Resoluties Staten-Generaal, regesten, http://www.henkbeijers-archiefcollectie.nl, inv.nr. 3257, folio 740v. t/m 741v.; Idem, folio 821v.; Idem, folio 866v. t/m 867r.; Idem, inv.nr. 3258, folio 243r. t/m 245r. Zie ook: www.BHIC 's-Hertogenbosch archieven; onder: Notarissen- en schepenakten. Daarna onder: Leen- en tolkamer; Vervolgens onder: Resoluties van de Raad van State, toegangsnr. 178. Inv. nr. 192, folio 62r., d.d. 7 februari 1650. Zie ook: A.M. Frenken, 'Aanvullingen op Schutjes "Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch", in: Bossche Bijdragen XXIII (1956 – 1957) Blz. 132 t/m 133. Volgens hem is de resolutie van de Staten-Generaal van 3 februari 1650.

[47] Resolutie, BHICH, Resoluties van de Raad van Brabant, Toegangsnr. 178, inv. nr. 192, folio 62 r.; http://www.henkbeijers-archiefcollectie.nl.

[48] BHIC, Idem, schepenbank Boxtel, inv.nr. 95, folio 110v. t/m 111v.. Goedkeuring van de stichting van het Vrouwengasthuis op 15 mei 1645; Zie ook: BHIC, Idem, HuisArchief Stapelen, inv.nr 76; Zie ook: J.J.E.M. de Visser, Boxtel: Van Brabantse Baronie naar Groene Gemeente, idem, Blz. 322 t/m 325.

Zeker sinds de Haagse Heren het plakkaat van 29 april 1650, bekend onder de naam **'*Politieke Reformatie*'** hebben afgekondigd, gaan de Clarissen voor de kleinste veranderingen binnen hun kloostercomplex aan deze bestuursleden verlof vragen. Dat doen zij bijvoorbeeld op 27 juni 1653.

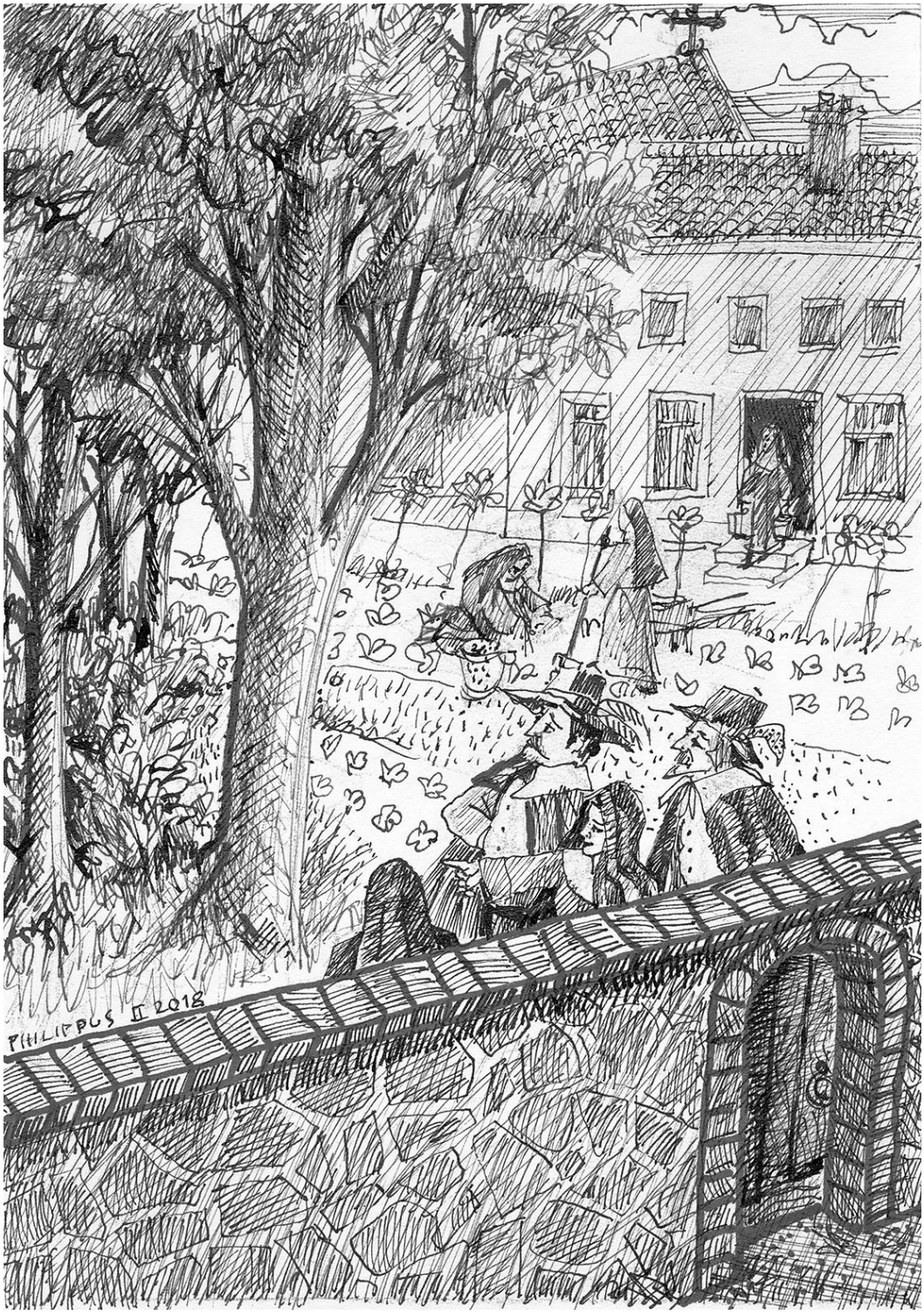

Verzoek om bomen te mogen kappen

Zij vragen dan verlof om enige bomen binnen hun kloostermuren te mogen omhakken en verkopen ter waarde van 30 gulden, zodat zij daarmee de omheining van hun klooster kunnen laten repareren.
Dit wordt hen toegestaan maar zij zijn dan wel verplicht om wilgenbomen te planten. Rentmeester Van Wiedenfelt zal erop toezien dat dit ook werkelijk gebeurt. Bovendien moeten zij wel bijdragen aan het jaarinkomen van de rentmeester.
Nog een voorbeeld wordt hier aangehaald om te tonen, hoe extreem streng de regels van dit Haagse regime tegenover de katholieken zijn. Zo vragen de abdis en haar medezusters toestemming aan de Hoogmogende Heren dat hun rector, pater Godefroij Francken, minderbroeder, naar 's-Hertogenbosch mag afreizen. Hij is flink ziek en zal zich moeten laten 'cureren'. Voor deze verzorging zal hij enkele keren op en neer moeten reizen van Boxtel naar 's-Hertogenbosch. De Raad van State vindt dit goed, als hij zich maar aan de regels houdt die in de landsplakkaten vermeld staan. Ook moet deze toestemming worden doorgegeven aan de hoogschout en de landdrost.

3.3 De Clarissen moeten hun klooster verlaten.

Voor de zusters valt het doek in hat jaar 1717. De Raad van State stelt dat de zusters uiterlijk 10 juli 1717 hun huis moeten verlaten. Hoe het bevel tot vertrekken aan de zusters wordt bekend gemaakt, staat in een afschrift dat in het archief van de Clarissen wordt bewaard. Omdat dit bevel tot vertrekken zo dramatisch en ingrijpend voor deze Clarissen is geweest, volgt hier de letterlijke tekst van deze resolutie:

> 'De ondergeteeckende gecommitteerden van haar Edelmogende Heren Raden van Staten der Vereenighde Nederlanden: Ordonneren bij desen uit krachte van haar Edelmogende resolutie van 5 deser aen den officier van Boxtel om de conventualen, die sig nog ophouden in het clooster aldaer 't selve te doen evacueren en te vertrecken ingevolghe voorgaande resolutie op diergelijck suject genomen. Actum s Hertogenbosch den 10e julij 1717. Ende was onderteeckent A. van Borselen van Geldermalsen Kenpenaer.
> Het opschrift was te mijn heer: Mijn Heer den drossard oft officier tot Boxtel.
> Lager stond:
> En gegeve an pater Vourmande (= Vermandel) den dartiende julij 1717'.[49]

Het is een zeer emotioneel afscheid geweest. Op 29 juli verlaten de Clarissen Boxtel 'onder geween van een ontzaggelijke menigte Boxtelaren, die toegesneld is om hen voor het laatst te zien'.
Zij laten achter: een klooster, een kerk, een paterswoning, een washok, een schuur, een brouwerij, een teilhuys (=serre), klein huisje.[50] Bij hun vertrek komt de hoogbejaarde claris, Christina Huysens die reeds vijftig jaar in de Orde is, de kloosterdeur uit. Daarna keert zij zich naar het kloosterkerkhof en roept dan tot de daar begraven medezusters:

> "Thans moeten wij van elkander scheiden!
> Ik meende welhaast bij U te zullen rusten
> Maar ach,
> thans moet ik U,
> in mijn hoge ouderdom (u) verlaten ".

Op 8 juni 1719 stemmen A.M. van der Poll, drossaard te Megen, en zijn schepenen in met het verzoek van Hugo Mineurs, gardiaan van de minderbroeders-recollecten te Megen. Hij vraagt dit bestuur ermee in te stemmen dat de clarissen, die door de Staten-Generaal van Holland uit hun klooster te Boxtel zijn verjaagd en nu in Hoogstraten verblijven, zich in Megen mogen

[49] Geertrui van Synghel, Regesten, Idem, inv.nr. 138, d.d. 10 juli 1717.
[50] BHIC, Resoluties van de Raad van Staten, Idem, inv.nr. 199, folio 164r. d.d. 14 april 1657.

vestigen. De minister-provinciaal van deze minderbroeders en de bisschop van Luik stemmen in met dit verzoek. Ook de Keurvorst van Beieren en Gulik geeft op 16 juni 1719 aan deze Clarissen toestemming ‘om een clooster in onse stadt en Graefschap Megen te mogen optimmeren’.
Op Kerstavond 1719 geeft de Keurvorst aan de zusters verlof om op de ruïnes van het oude kasteel te Megen een nieuw klooster te bouwen. Tot op de dag van vandaag wonen de zusters Clarissen in dit klooster.

Zuster Christina Huysens toont haar emoties